

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 Раджы ма раджы ма цардысты лæг æмæ ус
раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
давно =ещё давно =ещё жить PST.INTR.3PL человек и женщина

Давным-давно жили муж и жена.

1.2 Æмæ сын уыдис иу лæппу , æмæ мæгуыр
æмæ =сын уыд -ис иу лæппу æмæ мæгуыр
и =3PL.ENCL.DAT быть PST.INTR.3SG один мальчик и бедный

цардысты

цард -ысты

жить PST.INTR.3PL

И у них был один сын, и они бедно жили.

1.3 Лæппу фиййау цыдис
лæппу фиййау цыд -ис
мальчик пастух идти PST.INTR.3SG

Мальчик ходил чабаном.

2.1 Куы фæхъомыл ис , уæд æмæ иу хатт фос хызта
куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
если PV взрослый EXST тогда и один раз скот пасти/сь PST.TR.3SG

æлдары фос

æлдар -ы фос

князь GEN скот

Когда он подрос, тогда один раз он пас скот, скот алдара.

2.2 Æмæ , йæ æлдар фæнадта
æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
и =3SG.ENCL.GEN князь PV бить TR PST.TR.3SG

И алдар его побил.

2.3 Йæ сæггы-иу ын æрдыгъта , æмæ-иу
йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
POSS.3SG= коза GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV доить PST.TR.3SG и =ITER

æй банызта

=æй ба- нызт -а

=3SG.ENCL.GEN PV пить PST.TR.3SG

Он его козу доил, а молоко пил.

3.1 Уый куыдта фысты цуры
уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
DemDist.NOM плакать TR PST.TR.3SG овца PL GEN около INESS

Он плакал около баранов.

3.2 Æмæ йæм цæргæс батахтис , æмæ йын
æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
и =3SG.ENCL.ALL орел PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæггы : **цæуыл дам кæуыс** ?

афтæ зæгг -ы цæуыл =дам кæу -ыс
так сказать PRS.3SG что.SUPER =мол плакать PRS.2SG

И к нему орёл прилетел, и говорит ему так: почему, мол, ты плачешь?

4 **Æмæ дам** : **мæ ме** , **лдар фæнадта**
æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
и =мол =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= князь PV бить TR PST.TR.3SG

А, мол, меня мой господин побил.

5 – **Цæмæ дам дæ фæнадта** ?
цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
что.ALL =мол =2SG.ENCL.GEN PV бить TR PST.TR.3SG

Зачем, мол, тебя побил?

6 – **Мæнæ дам æхсыр æрдыгътон сæгъæй** , **æмæ уый**
мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй æмæ уый
вот =мол молоко PV доить PST.TR.1SG коза ABL и DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
PV пить PST.TR.1SG

Я вот, мол, молоко у козы подоил и его выпил.

7 – **Æмæ дам дæ фæнды цæмæй дæ**
æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
и =мол =2SG.ENCL.GEN хотеть PRS.3SG чтобы =2SG.ENCL.GEN

фервæзын кæнон де , **лдарæй** ?
фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
PV спастыся INF делать SBJV.1SG POSS.2SG= князь ABL

И, мол, ты хочешь, чтобы я тебя освободил от твоего барина?

8.1 – **Æмæ дам мæ куыд фервæзын кæндзынæ** ?
æмæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынæ
и =мол =1SG.ENCL.GEN как PV спастыся INF делать FUT.2SG

Но, мол, как ты меня освободишь?

8.2 **Æз куы алидзон** , **уæддæр мæ ссардзæнис æмæ**
æз куы а- лидз -он уæддæр =мæ ссар -дзæнис æмæ
я если PV бежать SBJV.1SG все-таки =1SG.ENCL.GEN найти FUT.3SG и

мæ амардзæнис !
=мæ а- мар -дзæнис
=1SG.ENCL.GEN PV убивать FUT.3SG

Я если убегу, всё равно меня он найдёт и убьёт.

9.1 **Æмæ йын цæргæс фæтæригъæд кодта**
æмæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а
и =3SG.ENCL.DAT орел PV жалость делать TR PST.TR.3SG

И орёл пожалел его.

9.2 **Æмæ йæм æрбатахтис** , **æмæ йæ æккой**
æмæ =йæм æрба- тахт -ис æмæ =йæ æккой
и =3SG.ENCL.ALL PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.GEN спина

сæвæрдта , **æмæ йæ ахаста** , **æмæ**
с- æвæрд -т -а æмæ =йæ а- хаст -а æмæ
PV класть TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN PV носить PST.TR.3SG и

йæ   **дард**   **кæдæмдæр**   **ахаста**
 =йæ   дард   кæдæм -дæр   а- хаст   -а
 =3SG.ENCL.GEN   далекий   куда   INDEF   PV   носить   PST.TR.3SG

И к нему подлетел, и посадил на спину, и его унёс, и унёс его куда-то далеко.

9.3 **Æмæ цот**   **кæмæн**   **нæ**   **уыд**   ,   **ахæм**   **лæг**   **æмæ**   **йæ**
 æмæ цот   кæмæн   нæ   уыд   ахæм   лæг   æмæ   йæ=
 и   потомство   кто.DAT   NEG   быть   такой   человек   и   POSS.3SG=

усæн   **балæвар**   **кодта**
 ус   -æн   ба-   лæвар   код   -т   -а
 женщина   DAT   PV   подарок   делать   TR   PST.TR.3SG

И тем, у кого детей не было, таким мужу и жене подарил.

9.4 **Стæй уæд уым**   **фæцарди**   ,   **уым**   **ын**
 стæй   уæд   уым   фæ-   цард   -и   уым   =ын
 потом   тогда   DemDist.IN   PV   жить   PST.INTR.3SG   DemDist.IN   =3SG.ENCL.DAT

хорз   **уыди**   ,   **хъæздыг**   **уыдысты**
 хорз   уыд   -и   хъæздыг   уыд   -ысты
 хороший   быть   PST.INTR.3SG   богатый   быть   PST.INTR.3PL

Потом он там жил, там ему хорошо было, они были богатые.

9.5 **Æмæ уым**   **схъомыл**   **и**
 æмæ   уым   с-   хъомыл   и
 и   DemDist.IN   PV   взрослый   EXST

И там он вырос.

10.1 **Мад æмæ ма**   **йæ**   **фыд**   **агуырдой**   ,   **æмæ**   **ма**
 мад   æмæ   =ма   йæ=   фыд   агуыр   -т   -ой   æмæ   =ма
 мать   и   =ещё   POSS.3SG=   отец   искать   TR   PST.TR.3PL   и   =ещё

йæ   **кæцæй**   **ссардтаиккой**   ?
 =йæ   кæцæй   сс-   ард   -т   -аиккой
 =3SG.ENCL.GEN   откуда   PV   находить   TR   CNTRF.3PL

А его мать и отец его искали, но откуда же они его найдут?

10.2 **Уыдон**   **та**   **сæхи**   **кæуынаёй**
 уыдон   =та   сæ=   хи   кæу   -ын   -æй
 DemDist.PL.NOM   =же   POSS.3PL=   REFL.GEN   плакать   INF   ABL

мардтой   :   **нæ**   **лæппу**   **цыдæр**   **фæци**
 мард   -т   -ой   нæ=   лæппу   цы   -дæр   фæци
 убивать   PL   PST.TR.3PL   POSS.1PL=   мальчик   что   INDEF   PV+быть.PRS.3SG

зæгъгæ
 зæгъ   -гæ
 сказать   CONV

Они от слёз убивались: наш сын куда-то исчез, мол.

10.3 **Стæй уæд куы**   **схъомыл**   **ис**   ,   **уæд**   **йæ**   **мад**   **æмæ**
 стæй   уæд   куы   с-   хъомыл   ис   уæд   йæ=   мад   æмæ
 потом   тогда   если   PV   взрослый   EXST   тогда   POSS.3SG=   мать   и

фыды   **мысын**   **райдыдта**   ,   **куы**   **сæ**
 фыд   -ы   мыс   -ын   ра-   йдыд   -т   -а   куы   =сæ
 отец   GEN   вспоминать   INF   PV   начинать/ся   TR   PST.TR.3SG   если   =3PL.ENCL.GEN

базонын   **æгас**   **ма**   **сты**   ,   **нал**   **сты**
 ба-   зон   -ын   æгас   =ма   сты   нал   сты
 PV   знать   PRS.1SG   живой   =ещё   быть.PRS.3PL   больше.не   быть.PRS.3PL

уый	мæ	фæнды	зæгъгæ
уый	=мæ	фæнд -ы	зæгъ -гæ
DemDist.NOM	=1SG.ENCL.GEN	хотеть PRS.3SG	сказать CONV

Потом, когда он подрос, он начал вспоминать отца и мать: живы они или нет, это, мол, узнать хочу.

11.1	Æмæ та	уыцы цæргæс	йæ	цуры	абадт
	æмæ =та	уыцы цæргæс	йæ=	цур -ы	а- бадт -*0
	и =же	тот орел	POSS.3SG=	около INESS	PV сидеть PST.INTR.3SG

И снова тот орёл сел возле него.

11.2	Дам	цæуыл	æнкъард	кæныс	?
	=дам	цæуыл	æнкъард	кæн -ыс	
	=мол	что.SUPER	печаль	делать PRS.2SG	

Мол, что печалишься?

11.3	Ам	дын	æвзæр	у	?
	ам	=дын	æвзæр	у	
	DemProx.IN	=2SG.ENCL.DAT	плохой	быть.PRS.3SG	

Тебе здесь плохо?

12.1	- Нæ у	дам	мын	æвзæр	
	нæ у	=дам	=мын	æвзæр	
	NEG	быть.PRS.3SG	=мол	=1SG.ENCL.DAT	плохой

Да нет, мол, мне не плохо.

12.2	Мæ	мад	æмæ	мæ	фыды	æрмысыдтæн
	мæ=	мад	æмæ	мæ=	фыд -ы	æр- мысыд -тæн
	POSS.1SG=	мать	и	POSS.1SG=	отец GEN	PV вспоминать PST.INTR.1SG

æмæ мын	зын	у
æмæ =мын	зын	у
и =1SG.ENCL.DAT	трудный	быть.PRS.3SG

Отца и мать я вспомнил, и мне трудно.

13	- Гъемæ дам	уæдæ æз	дæ	фæхæцца	кæндзынæн	кæд
	гъемæ =дам	уæдæ æз =дæ		фæ- хæцца	кæн -дзынæн	кæд
	ну.и =мол	так я	=2SG.ENCL.GEN	PV смешанный	делать FUT.1SG	если

дæ	афтæ	фæнды	уæд
=дæ	афтæ	фæнд -ы	уæд
=2SG.ENCL.GEN	так	хотеть PRS.3SG	тогда

Ну и, мол, я тебя доставлю, если ты так хочешь, тогда.

14.1	Гъемæ йæ	рахаста	та	фæстæмæ	
	гъемæ =йæ	ра- хаст -а	=та	фæстæмæ	
	ну.и =3SG.ENCL.GEN	PV носить	PST.TR.3SG	=же	обратно

Ну и принёс его обратно.

14.2	Æмæ йæ	фос	кæм	хызта	уым	
	æмæ =йæ	фос	кæм	хызт -а	уым	
	и =3SG.ENCL.GEN	скот	где	пасти/сь	PST.TR.3SG	DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а
PV класть TR PST.TR.3SG

И положил его там, где он пас скот.

14.3	Æмæ дам	гъер	ссардзынæ	дæ	хæдзар
	æмæ =дам	гъер	ссар -дзынæ	дæ=	хæдзар
	и =мол	сейчас	найти FUT.2SG	POSS.2SG=	дом

И, мол, сейчас найдёшь твой дом.

14.4 **Æмæ дам далаэ уый маэ хæдзæр у æмæ**
 æмæ =дам далаэ уый маэ= хæдзæр у æмæ
 и =мол там.внизу DemDist.NOM POSS.1SG= дом быть.PRS.3SG и

дам гьер ныццаудзынæн
 =дам гьер ныц- цау -дзынæн
 =мол сейчас PV идти FUT.1SG

И, мол, вон там мой дом, сейчас я туда приду.

14.5 **Æмæ цæргæсæн фарфæтæ кодта**
 æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 и орел DAT PV благодарность PL делать TR PST.TR.3SG

И он поблагодарил орла.

14.6 **Æмæ йæ мад йæ фыды æгасæй сыййæфта**
 æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
 и POSS.3SG= мать POSS.3SG= отец GEN живой ABL PV догнать PST.TR.3SG

æмæ семæ æрцарди
 æмæ семæ æр- цард -и
 и 3PL.COMIT PV жить PST.INTR.3SG

И своих отца и мать живыми нашёл, и с ними жил.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 **Раджы ма раджы ма цардысты лæг æмæ ус**
 раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
 давно =ещё давно =ещё жить PST.INTR.3PL человек и женщина

Давным-давно жили муж и жена.

1.2 **Æмæ сын уыдис иу лæппу æмæ мæгуыр**
 æмæ =сын уыд -ис иу лæппу æмæ мæгуыр
 и =3PL.ENCL.DAT быть PST.INTR.3SG один мальчик и бедный

цардысты
 цард -ысты
 жить PST.INTR.3PL

И у них был один сын, и они бедно жили.

1.3 **Лæппу фиййау цыдис**
 лæппу фиййау цыд -ис
 мальчик пастух идти PST.INTR.3SG

Мальчик ходил чабаном.

2.1 **Куы фæхъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызта**
 куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
 если PV взрослый EXST тогда и один раз скот пасти/сь PST.TR.3SG

æлдары фос
 æлдар -ы фос
 князь GEN скот

Когда он подрос, тогда один раз он пас скот, скот алдара.

2.2 **Æмæ** , **йæ** **æлдар** **фæнадта**
 æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
 и =3SG.ENCL.GEN князь PV бить TR PST.TR.3SG

И алдар его побил.

2.3 **Йæ** **сæггы-ну** **ын** **æрдыгъта** , **æмæ-ну**
 йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
 POSS.3SG= коза GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV доить PST.TR.3SG и =ITER

æй **банызта**
 =æй ба- нызт -а
 =3SG.ENCL.GEN PV пить PST.TR.3SG

Он его козу доил, а молоко пил.

3.1 **Уый** **куыдта** **фысты** **цуры**
 уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
 DemDist.NOM плакать TR PST.TR.3SG овца PL GEN около INESS

Он плакал около баранов.

3.2 **Æмæ** **йæм** **цæргæс** **батахтис** , **æмæ** **йын**
 æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
 и =3SG.ENCL.ALL орел PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.DAT

афтæ **зæггы** : **цæуыл** **дам** **кæуыс** ?
 афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс
 так сказать PRS.3SG что.SUPER =мол плакать PRS.2SG

И к нему орёл прилетел, и говорит ему так: почему, мол, ты плачешь?

4 **Æмæ** **дам** : **мæ** **ме** **лдар** **фæнадта**
 æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
 и =мол =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= князь PV бить TR PST.TR.3SG

А, мол, меня мой господин побил.

5 – **Цæмæ** **дам** **дæ** **фæнадта** ?
 цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
 что.ALL =мол =2SG.ENCL.GEN PV бить TR PST.TR.3SG

Зачем, мол, тебя побил?

6 – **Мæнæ** **дам** **æхсыр** **æрдыгътон** **сæгъæй** , **æмæ** **уый**
 мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй æмæ уый
 вот =мол молоко PV доить PST.TR.1SG коза ABL и DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
 PV пить PST.TR.1SG

Я вот, мол, молоко у козы подоил и его выпил.

7 – **Æмæ** **дам** **дæ** **фæнды** **цæмæй** **дæ**
 æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
 и =мол =2SG.ENCL.GEN хотеть PRS.3SG чтобы =2SG.ENCL.GEN

фæрвæзын **кæнон** **де** **лдарæй** ?
 фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
 PV спастыся INF делать SBJV.1SG POSS.2SG= князь ABL

И, мол, ты хочешь, чтобы я тебя освободил от твоего барина?

8.1 – **Æмæ** **дам** **мæ** **куыд** **фæрвæзын** **кæндзынæ** ?
 æмæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынæ
 и =мол =1SG.ENCL.GEN как PV спастыся INF делать FUT.2SG

Но, мол, как ты меня освободишь?

8.2 **Æз куы алидзон** , **уæддæр ма** **ссардзæнис** **æмæ**
 æз куы а- лидз -он уæддæр =ма ссар -дзæнис æмæ
 я если PV бежать SBJV.1SG все-таки =1SG.ENCL.GEN найти FUT.3SG и

ма **амардзæнис** !
 =ма а- мар -дзæнис
 =1SG.ENCL.GEN PV убивать FUT.3SG

Я если убегу, всё равно меня он найдёт и убьёт.

9.1 **Æмæ йын** **цæргæс фæтæригъæд кодта**
 æмæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а
 и =3SG.ENCL.DAT орел PV жалость делать TR PST.TR.3SG

И орёл пожалел его.

9.2 **Æмæ йæм** **æрбатахтис** , **æмæ йæ** **æккой**
 æмæ =йæм æрба- тахт -ис æмæ =йæ æккой
 и =3SG.ENCL.ALL PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.GEN спина

сæвæрдта , **æмæ йæ** **ахаста** , **æмæ**
 с- æвæрд -т -а æмæ =йæ а- хаст -а æмæ
 PV класть TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN PV носить PST.TR.3SG и

йæ **дард** **кæдæмдæр** **ахаста**
 =йæ дард кæдæм -дæр а- хаст -а
 =3SG.ENCL.GEN далекий куда INDEF PV носить PST.TR.3SG

И к нему подлетел, и посадил на спину, и его унёс, и унёс его куда-то далеко.

9.3 **Æмæ цот** **кæмæн нæ уыд** , **ахæм лæг** **æмæ йæ**
 æмæ цот кæмæн нæ уыд ахæм лæг æмæ йæ=
 и потомство кто.DAT NEG быть такой человек и POSS.3SG=

усæн **балæвар** **кодта**
 ус -æн ба- лæвар код -т -а
 женщина DAT PV подарок делать TR PST.TR.3SG

И тем, у кого детей не было, таким мужу и жене подарил.

9.4 **Стæй уæд уым** **фæцарди** , **уым** **ын**
 стæй уæд уым фæ- цард -и уым =ын
 потом тогда DemDist.IN PV жить PST.INTR.3SG DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT

хорз **уыди** , **хъæздыг уыдысты**
 хорз уыд -и хъæздыг уыд -ысты
 хороший быть PST.INTR.3SG богатый быть PST.INTR.3PL

Потом он там жил, там ему хорошо было, они были богатые.

9.5 **Æмæ уым** **схъомыл** **и**
 æмæ уым с- хъомыл и
 и DemDist.IN PV взрослый EXST

И там он вырос.

10.1 **Мад æмæ ма йæ** **фыд агуыртой** , **æмæ ма**
 мад æмæ =ма йæ= фыд агуыр -т -ой æмæ =ма
 мать и =ещё POSS.3SG= отец искать TR PST.TR.3PL и =ещё

йæ **кæцæй ссардтаиккой** ?
 =йæ кæцæй сс- ард -т -аиккой
 =3SG.ENCL.GEN откуда PV находить TR CNTRF.3PL

А его мать и отец его искали, но откуда же они его найдут?

10.2 **Уыдон** **та сæхи** **кæуынай**
 уыдон =та сæ= хи кæу -ын -æй
 DemDist.PL.NOM =же POSS.3PL= REFL.GEN плакать INF ABL

мардтой : нæ лæппу цыдæр фæци
 мард -т -ой нæ= лæппу цы -дæр фæци
 убивать PL PST.TR.3PL POSS.1PL= мальчик что INDEF PV+быть.PRS.3SG
зæгъгæ
 зæгъ -гæ
 сказать CONV

Они от слёз убивались: наш сын куда-то исчез, мол.

10.3 Стæй уæд куы схъомыл ис , уæд йæ мад æмæ
 стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад æмæ
 потом тогда если PV взрослый EXST тогда POSS.3SG= мать и

фыды мысын райдыдта , **куы сæ**
 фыд -ы мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ
 отец GEN вспоминать INF PV начинать/ся TR PST.TR.3SG если =3PL.ENCL.GEN

базонын æгас ма сты , **нал сты** ,
 ба- зон -ын æгас =ма сты нал сты
 PV знать PRS.1SG живой =ещё быть.PRS.3PL больше.не быть.PRS.3PL

уый ма фæнды зæгъгæ
 уый =ма фæнд -ы зæгъ -гæ
 DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN хотеть PRS.3SG сказать CONV

Потом, когда он подросток, он начал вспоминать отца и мать: живы они или нет, это, мол, узнать хочу.

11.1 **Æмæ та уыцы цæргæс йæ цуры абадт**
 æмæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
 и =же тот орел POSS.3SG= около INESS PV сидеть PST.INTR.3SG

И снова тот орёл сел возле него.

11.2 **Дам , цæуыл æнкъард кæныс ?**
 =дам цæуыл æнкъард кæн -ыс
 =мол что.SUPER печаль делать PRS.2SG

Мол, что печалишься?

11.3 **Ам дын æвзæр у ?**
 ам =дын æвзæр у
 DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT плохой быть.PRS.3SG

Тебе здесь плохо?

12.1 – **Нæ у , дам , мын æвзæр**
 нæ у =дам =мын æвзæр
 NEG быть.PRS.3SG =мол =1SG.ENCL.DAT плохой

Да нет, мол, мне не плохо.

12.2 **Мæ мад æмæ ма фыды æрмысыдтæн** ,
 мæ= мад æмæ мæ= фыд -ы æр- мысыд -тæн
 POSS.1SG= мать и POSS.1SG= отец GEN PV вспоминать PST.INTR.1SG

æмæ мын зын у
 æмæ =мын зын у
 и =1SG.ENCL.DAT трудный быть.PRS.3SG

Отца и мать я вспомнил, и мне трудно.

13 – **Гъемæ дам уæдæ æз дæ фæхæццæ кæндзынæн , кæд**
 гъемæ =дам уæдæ æз =дæ фæ- хæццæ кæн -дзынæн кæд
 ну.и =мол так я =2SG.ENCL.GEN PV смешанный делать FUT.1SG если

дæ афтæ фæнды уæд
 =дæ афтæ фæнд -ы уæд
 =2SG.ENCL.GEN так хотеть PRS.3SG тогда

Ну и, мол, я тебя доставлю, если ты так хочешь, тогда.

14.1 **Гъемæ йæ** **рахаста** **та** **фæстæмæ**
гъемæ =йæ ра- част -а =та фæстæмæ
ну.и =3SG.ENCL.GEN PV носить PST.TR.3SG =же обратно

Ну и принёс его обратно.

14.2 **Æмæ йæ** **фос** **кæм** **хызта** **уым**
æмæ =йæ фос кæм хызт -а уым
и =3SG.ENCL.GEN скот где пасти/сь PST.TR.3SG DemDist.IN

æравæрдта

æр- æвæрд -т -а

PV класть TR PST.TR.3SG

И положил его там, где он пас скот.

14.3 **Æмæ дам гъер ссардзынæ** **дæ** **хæдзар**
æмæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
и =мол сейчас найти FUT.2SG POSS.2SG= дом

И, мол, сейчас найдёшь твой дом.

14.4 **Æмæ дам далæ уый** **мæ** **хæдзар** **у** **æмæ**
æмæ =дам далæ уый мæ= хæдзар у æмæ
и =мол там.внизу DemDist.NOM POSS.1SG= дом быть.PRS.3SG и

дам гъер ныцæудзынæн

=дам гъер ныц- цæу -дзынæн

=мол сейчас PV идти FUT.1SG

И, мол, вон там мой дом, сейчас я туда приду.

14.5 **Æмæ цæргæсæн фарфæтæ** **кодта**
æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
и орел DAT PV благодарность PL делать TR PST.TR.3SG

И он поблагодарил орла.

14.6 **Æмæ йæ** **мад йæ** **фыды** **æгасæй** **сыййæфта**
æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
и POSS.3SG= мать POSS.3SG= отец GEN живой ABL PV догнать PST.TR.3SG

æмæ семæ æрцарди

æмæ семæ æр- цард -и

и 3PL.COMIT PV жить PST.INTR.3SG

И своих отца и мать живыми нашёл, и с ними жил.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 **Раджы ма** **раджы ма** **цардысты** **лæг** **æмæ** **ус**
раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
давно =ещё давно =ещё жить PST.INTR.3PL человек и женщина

Давным-давно жили муж и жена.

1.2 **Æмæ сын** уыдис иу лæппу , æмæ мæгуыр
 æмæ =сын уыд -ис иу лæппу æмæ мæгуыр
 и =3PL.ENCL.DAT быть PST.INTR.3SG один мальчик и бедный

цардысты

цард -ысты
 жить PST.INTR.3PL

И у них был один сын, и они бедно жили.

1.3 **Лæппу фиййау цыдис**
 лæппу фиййау цыд -ис
 мальчик пастух идти PST.INTR.3SG

Мальчик ходил чабаном.

2.1 **Куы фæхъомыл ис** , уæд æмæ иу хатт фос хызта
 куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
 если PV взрослый EXST тогда и один раз скот пасти/сь PST.TR.3SG

æлдары фос
 æлдар -ы фос
 князь GEN скот

Когда он подрос, тогда один раз он пас скот, скот алдара.

2.2 **Æмæ , йæ æлдар фæнадта**
 æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
 и =3SG.ENCL.GEN князь PV бить TR PST.TR.3SG

И алдар его побил.

2.3 **Йæ сæггы-иу ын æрдыгъта** , æмæ-иу
 йæ= сæггь -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
 POSS.3SG= коза GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV доить PST.TR.3SG и =ITER

æй банызта
 =æй ба- нызт -а
 =3SG.ENCL.GEN PV пить PST.TR.3SG

Он его козу доил, а молоко пил.

3.1 **Уый куыдта фысты цуры**
 уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
 DemDist.NOM плакать TR PST.TR.3SG овца PL GEN около INESS

Он плакал около баранов.

3.2 **Æмæ йæм цæргæс батахтис** , æмæ йын
 æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
 и =3SG.ENCL.ALL орел PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæггы : цæуыл дам кæуыс ?
 афтæ зæггь -ы цæуыл =дам кæу -ыс
 так сказать PRS.3SG что.SUPER =мол плакать PRS.2SG

И к нему орёл прилетел, и говорит ему так: почему, мол, ты плачешь?

4 **Æмæ дам : мæ ме лдар фæнадта**
 æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
 и =мол =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= князь PV бить TR PST.TR.3SG

А, мол, меня мой господин побил.

5 – **Цæмæ дам дæ фæнадта ?**
 цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
 что.ALL =мол =2SG.ENCL.GEN PV бить TR PST.TR.3SG

Зачем, мол, тебя побил?

6 – **Маена дам ахсыр аердыгътон сэгъаей , амае уый**
 маена =дам ахсыр аер- дыгът -он сэгъ -аей амае уый
 вот =мол молоко PV доить PST.TR.1SG коза ABL и DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
 PV пить PST.TR.1SG

Я вот, мол, молоко у козы подоил и его выпил.

7 – **Амае дам дае фанды цамаей дае**
 амае =дам =дае фанд -ы цамаей =дае
 и =мол =2SG.ENCL.GEN хотеть PRS.3SG чтобы =2SG.ENCL.GEN

ферваезын каенон де лдарай ?
 фе- рваез -ын каен -он де= лдар -аей
 PV спастыся INF делать SBJV.1SG POSS.2SG= князь ABL

И, мол, ты хочешь, чтобы я тебя освободил от твоего барина?

8.1 – **Амае дам мае куыд ферваезын каендынае ?**
 амае =дам =мае куыд фе- рваез -ын каен -дынае
 и =мол =1SG.ENCL.GEN как PV спастыся INF делать FUT.2SG

Но, мол, как ты меня освободишь?

8.2 **Аез куы алидзон , уаеддаер мае ссардзаенис амае**
 аез куы а- лидз -он уаеддаер =мае ссар -дзаенис амае
 я если PV бежать SBJV.1SG все-таки =1SG.ENCL.GEN найти FUT.3SG и

мае амардзаенис !
 =мае а- мар -дзаенис
 =1SG.ENCL.GEN PV убивать FUT.3SG

Я если убегу, всё равно меня он найдёт и убьёт.

9.1 **Амае йын цаергас фатæригъæд кодта**
 амае =йын цаергас фæ- тæригъæд код -т -а
 и =3SG.ENCL.DAT орел PV жалость делать TR PST.TR.3SG

И орёл пожалел его.

9.2 **Амае йæм аербатахтис , амае йæ æккой**
 амае =йæм аерба- тахт -ис амае =йæ æккой
 и =3SG.ENCL.ALL PV летать PST.INTR.3SG и =3SG.ENCL.GEN спина

сæвардта , амае йæ ахаста , амае
 с- æвард -т -а амае =йæ а- хаст -а амае
 PV класть TR PST.TR.3SG и =3SG.ENCL.GEN PV носить PST.TR.3SG и

йæ дард каедæмдæр ахаста
 =йæ дард каедæм -дæр а- хаст -а
 =3SG.ENCL.GEN далекий куда INDEF PV носить PST.TR.3SG

И к нему подлетел, и посадил на спину, и его унёс, и унёс его куда-то далеко.

9.3 **Амае цот каеман нае уыд , ахæм лæг амае йæ**
 амае цот каеман нае уыд ахæм лæг амае йæ=
 и потомство кто.DAT NEG быть такой человек и POSS.3SG=

усан балавар кодта
 ус -æн ба- лавар код -т -а
 женщина DAT PV подарок делать TR PST.TR.3SG

И тем, у кого детей не было, таким мужу и жене подарил.

9.4 **Стæй уæд уым фæцарди , уым ын**
 стæй уæд уым фæ- цард -и уым =ын
 потом тогда DemDist.IN PV жить PST.INTR.3SG DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT

хорз уыди , **хъæздыг уыдысты**
 хорз уыд -и хъæздыг уыд -ысты
 хороший быть PST.INTR.3SG богатый быть PST.INTR.3PL

Потом он там жил, там ему хорошо было, они были богатые.

9.5 **Æмæ уым схъомыл и**
 æмæ уым с- хъомыл и
 и DemDist.IN PV взрослый EXST

И там он вырос.

10.1 **Мад æмæ ма йæ фыд агуыртой** , **æмæ ма**
 мад æмæ =ма йæ= фыд агуыр -т -ой æмæ =ма
 мать и =ещё POSS.3SG= отец искать TR PST.TR.3PL и =ещё

йæ кæцæй ссардтаиккой ?
 =йæ кæцæй сс- ард -т -аиккой
 =3SG.ENCL.GEN откуда PV находить TR CNTRF.3PL

А его мать и отец его искали, но откуда же они его найдут?

10.2 **Уыдон та сæхи кæуынаей**
 уыдон =та сæ= хи кæу -ын -æй
 DemDist.PL.NOM =же POSS.3PL= REFL.GEN плакать INF ABL

мардтой : нæ лæппу цыдæр фæци
 мард -т -ой нæ= лæппу цы -дæр фæци
 убивать PL PST.TR.3PL POSS.1PL= мальчик что INDEF PV+быть.PRS.3SG

зæггæ
 зæгъ -гæ
 сказать CONV

Они от слёз убивались: наш сын куда-то исчез, мол.

10.3 **Стæй уæд куы схъомыл ис** , **уæд йæ мад æмæ**
 стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад æмæ
 потом тогда если PV взрослый EXST тогда POSS.3SG= мать и
фыды мысын райдыдта , **куы сæ**
 фыд -ы мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ
 отец GEN вспоминать INF PV начинать/ся TR PST.TR.3SG если =3PL.ENCL.GEN

базонын æгас ма сты , **нал сты**
 ба- зон -ын æгас =ма сты нал сты
 PV знать PRS.1SG живой =ещё быть.PRS.3PL больше.не быть.PRS.3PL

уый ма фæнды зæггæ
 уый =ма фæнд -ы зæгъ -гæ
 DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN хотеть PRS.3SG сказать CONV

Потом, когда он подросток, он начал вспоминать отца и мать: живы они или нет, это, мол, узнать хочу.

11.1 **Æмæ та уыцы цæргæс йæ цуры абадт**
 æмæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
 и =же тот орёл POSS.3SG= около INESS PV сидеть PST.INTR.3SG

И снова тот орёл сел возле него.

11.2 **Дам , цæуыл æнкъард кæныс** ?
 =дам , цæуыл æнкъард кæн -ыс
 =мол что.SUPER печаль делать PRS.2SG

Мол, что печалишься?

11.3 **Ам дын æвзæр у** ?
 ам =дын æвзæр у
 DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT плохой быть.PRS.3SG

Тебе здесь плохо?

12.1 – **Нæ у** , **дам** , **мын** **æвзæр** .
нæ у =дам =мын æвзæр
NEG быть.PRS.3SG =мол =1SG.ENCL.DAT плохой

Да нет, мол, мне не плохо.

12.2 **Мæ мад æмæ мæ фыды æрмысыдтæн** ,
мæ= мад æмæ мæ= фыд -ы æр- мысид -тæн
POSS.1SG= мать и POSS.1SG= отец GEN PV вспоминать PST.INTR.1SG
æмæ мын зын у .
æмæ =мын зын у
и =1SG.ENCL.DAT трудный быть.PRS.3SG

Отца и мать я вспомнил, и мне трудно.

13 – **Гъемæ дам уæдæ æз дæ фæхæцца кæндзынæн** , **кæд**
гъемæ =дам уæдæ æз =дæ фæ- хæцца кæн -дзынæн кæд
ну.и =мол так я =2SG.ENCL.GEN PV смешанный делать FUT.1SG если
дæ афтæ фæнды уæд .
=дæ афтæ фæнд -ы уæд
=2SG.ENCL.GEN так хотеть PRS.3SG тогда

Ну и, мол, я тебя доставлю, если ты так хочешь, тогда.

14.1 **Гъемæ йæ рахаста та фæстæмæ** .
гъемæ =йæ ра- хаст -а =та фæстæмæ
ну.и =3SG.ENCL.GEN PV носить PST.TR.3SG =же обратно

Ну и принёс его обратно.

14.2 **Æмæ йæ фос кæм хызта уым**
æмæ =йæ фос кæм хызт -а уым
и =3SG.ENCL.GEN скот где пасти/сь PST.TR.3SG DemDist.IN

æравæрдта

æр- æвæрд -т -а

PV класть TR PST.TR.3SG

И положил его там, где он пас скот.

14.3 **Æмæ дам гъер ссардзынæ дæ хæдзар** .
æмæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
и =мол сейчас найти FUT.2SG POSS.2SG= дом

И, мол, сейчас найдёшь твой дом.

14.4 **Æмæ дам далæ уый мæ хæдзæр у** , **æмæ**
æмæ =дам далæ уый мæ= хæдзæр у æмæ
и =мол там.внизу DemDist.NOM POSS.1SG= дом быть.PRS.3SG и

дам гъер ныццаудзынæн

=дам гъер ныц- цау -дзынæн

=мол сейчас PV идти FUT.1SG

И, мол, вон там мой дом, сейчас я туда приду.

14.5 **Æмæ цæргæсэн фарфæтæ кодта** .
æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
и орел DAT PV благодарность PL делать TR PST.TR.3SG

И он поблагодарил орла.

14.6 **Æмæ йæ мад йæ фыды æгасæй сыййæфта**
æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
и POSS.3SG= мать POSS.3SG= отец GEN живой ABL PV догнать PST.TR.3SG

, æмæ семæ æрцарди
æмæ семæ æр- цард -и
и 3PL.COMIT PV жить PST.INTR.3SG
И своих отца и мать живыми нашёл, и с ними жил.